

Roma Mitolojisinin Tıp Terminolojisine Etkisi ve Hastalıklara Verilen İsimlerin Kökenleri

The Effect of Roman Mythology on Medical Terminology and the Origins of Disease Names

^{1,2}Fatih Aydın

¹Eskişehir Şehir Hastanesi, Kardiyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

ABSTRACT

Mythology has come from prehistoric times of mankind and contains great truths that surprise even modern science. Many terminologies, disease and treatment names that we use in today's medicine originate from the names of mythological legends and heroes. Although every society tells the legend in their own language, Roman Empire has a great importance in bringing these legends that the collected from all civilizations to the present day. This manuscript investigated the origins of named diseases and medical terminology inspired by Roman mythology.

Key words: History of medicine, Medicine in literature, Mythology, Terminology as topic, Roman mythology

ÖZET

Mitoloji, insanlığın tarih öncesi zamanlarından beri dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiş ve büyük hakikatler yanında modern bilimi şaşırtacak doğrulukta bilgiler barındırabilmektedir. Günümüz tıbbında kullanılan birçok hastalık tanısının ve bunların tedavi yönteminin isimleri mitolojik efsanelerin ve kahramanların adından köken almaktadır. Her toplum efsaneyi kendi dili ile anlatmışsa da Roma İmparatorluğu'nun bütün medeniyetlerden toplanmış olduğu bu efsanelerin günümüze ulaşmasında büyük bir payı vardır. Bu yazıda Roma Mitolojisi'nden esinlenerek isimlendirilmiş hastalıkların ve tıbbi terminolojinin kökenleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıp tarihi, Literatürde tıp, Mitoloji, Konu olarak terminoloji, Roma mitolojisi

GİRİŞ

İlahi Komedyada Dante'nin kafasının karışık olduğu bir sırada ona cehennem ile arafın bölümlerini gezdirmeye Romalı bir şair gelir: Vergilius. Ancak cennete geçtikleri esnada Vergilius arafta kalır ve yerini Beatrice'e bırakır. Vergilius Hristiyan olmadığı için cennete giremez, ancak yine de arafa kadar gelebilmiştir. Dante, mitolojinin son halini Vergilius'un Aeneis destanına bırakıyor gibi bir yorum yapabilir. Ya da Antik uygarlıkları tez, antitez ve sentez olarak üç evreye ayırırsak sentez kısmına Roma'yı koyabiliriz. Niye böyle bir yorum yaptığımı açıklamadan önce Roma Mitolojisi diye özel bir mitoloji kategorisi var mıdır sorusuna cevap vermek gerekir. Ya da mitoloji bir topluma ya da

medeniyete mi aittir, yoksa her medeniyet zaten mevcut olan efsaneyi kendi diliyle yeniden mi yorumlar? O yüzden Grek, Roma ya da Greko-Romen mitolojisinden ziyade esasen Akdeniz mitolojisinin var olduğu ve Akdeniz'e ait bu mitosların Yunanca ve Latince eposlar sayesinde günümüze ulaştığı için logosun onu hatalı bir şekilde Grek, Roma, Mezopotamya mitolojisi diye ayırdığı, Akdeniz'e ait bu mitosun da Akdeniz'e Mısır'dan, Hint'ten, Çin'den ve Fenikelilerden geldiği, onlardan gelenlerin de kendi mitosuyla birleştiği ve en son Roma'yla bir senteze dönüştüğü söylenebilir (1). Örneğin Mitra kültü Hint'ten Persler aracılığı ile eski Yunan'a taşınır ve orada Roma İmparatorluğu'nun simgesi haline gelir (2). Ama bu kült Dante'nin anlattığı

gibi arafta kalmaz çünkü aynı Mitra kültünün İsa'ya dönüşüp aynı zamanda Hıristiyanlığın da simgesi haline geldiğini görürüz. Yani Vergilius yerini Beatrice'e bıraksa da Mitra yani güneş, yani aydınlanma, yani hakikat, mitolojinin bittiği yerde teolojinin, teolojinin bittiği yerde ise teknolojinin içinde olmaya devam eder ve insanlık Ay'a ilk göndereceği uzay aracının adını bile Apollo koyar: Güneş tanrısı.

Gerçeğin aslında çok önceden bilindiği ve insanlar tarafından asla kaybedilmemesi ve karıştırılmaması için sözün içine yani "etymos"a ve "mythos"a saklandığı söylenir. Bu yazı bir hakikati söyleme ve söylerken gizleme şekli olan mythosla, hakikati gizlendiği yerden bulup çıkarma söylemi olan logosun bir araya gelmesinden ortaya çıkan mitolojinin, günümüz tıp terminolojisine kullanımı ve hastalıkların isimlendirilmesine etkisini incelemeyi amaçlamıştır.

Roma Mitolojisi

Roma, milattan önce IX. yüzyılda İtalya yarımadasında kurulan küçük bir devletken, Pers ve Yunan arasındaki çekişmeleri fırsat bilip üç kıtaya yayılan ve Doğu Roma da hesaba katılırsa 2000 yılı aşkın bir süre hüküm sürmüş büyük bir imparatorluktur. Roma'nın Jüpiter, Mars, Quirinus, Janus ve Vesta gibi cinsiyeti olmayan ve günlük hayatı çok etkilemeyen yerel tanrılardan oluşan bir panteonu vardı. Roma mitolojisinin Antik Yunan'la karşılaşınca başladığı söylenebilir. Daha önce bir cinsiyeti olmayan tanrılarına cinsiyet verir ve tanrılar hakkında Yunan tanrılarının maceralarına benzer maceralar anlatılmaya başlanır. Yunan tanrılar "gibi" demek yetersiz olur; Roma mitolojisi Homeros'un ve Hesiodos'un destanlarının Latinceye çevrilmesine dayanır demek daha doğru olacaktır. Ayrıca Yunan Felsefe okulları, Yunan Olympos tanrılar ve Yunan Sibylla Kitapları neredeyse olduğu gibi Latinceye ve Roma kültürüne geçer. Bu geçiş sırasında Romalıların aklını bulandıracak efsaneler, Roma tarihini yüceltecek hikâyeler ile değiştirilmiştir (3). Roma mitolojisinin neredeyse tamamı Yunan mitolojisinin yeniden

yorumlanmasıdır. Küçük bir kısmı ise fethettiği ülkelerin tanrıları ve efsanelerinin alınması ile oluşmuştur. Yazının girişinde de belirttiğim gibi Roma mitolojisi dünya mitolojisinin bir sentezi niteliğindedir çünkü kaynağını Germen ve İskandinav mitlerinden, Pers saldırıları ile Eski Yunan'a taşınan Hint, Mısır, Mezopotamya efsanelerinden ve Yunan Olympos'undan alır.

Asıl konumuza girmeden önce bu açıklamaları yapma amacım Roma mitolojisinin Yunan mitolojisi ile tamamen iç içe olmasından kaynaklanan tasnif zorluğunu belirtmek içindir. Birçok metinde Romalı tarihçiler ve şairler, Roma tanrılarının Yunan tanrılarında bir karşılığı olsa bile Yunanca karşılıkları kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu yazıda Roma mitolojisinin Yunan mitolojisinden ayrılan kısımlarına vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Fakat özellikle tıp tarihi gibi daha dar bir alan tarandığında bu farklılıkların daha da azaldığını hatta Pubmed ve Google Scholar indekslerinde anahtar kelime olarak "Roman Mythology" şeklinde aramalara karşılık "Greek Mythology" ya da Graeco-Roman Mythology" şeklinde sonuçların çıktığı görülmüştür. Araştırmalarımızı bu iki mitolojinin farklılıkları üzerine temellendirdikten ve bulabildiğimiz farklılıkları yazdıktan sonra Yunan mitolojisinden olduğu gibi Roma mitolojisine geçen kavramların adları zikredilip ayrıntılarının açıklanmasına gerek görülmemiştir.

Roma Mitolojisi ve Hastalık İsimlerinin Kökenleri

Antik Roma'da din içtimai hayatın merkezi unsuru olmakla birlikte, hastalıkların tanrıların öfkeleri/lanetlemeleri neticesi ortaya çıktığına dair inançlar yaygındı. Tedavide büyü önemli bir unsurdur ve humoral patoloji teorisiyle tedavi, kan akıtma gibi yöntemler bu medeniyette de kullanılıyordu (4).

Mitolojideki tanrı lanetlerinin ve mitolojik canavarların bir hastalık ya da anomaliye karşılık gelmesi mitoloji ile tıp arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Efsanelerde, bugün usun en önemli belirlenimi olan neden-sonuç

ilişkisi içinde incelediğimiz hastalıkların patofizyolojisi, dönemine uygun bir biçimde muhayyile penceresinden incelenmiştir. Hastalıkların etyolojilerine dâir getirilen açıklamalar çağımızdan çok farklı olsalar da semiyolojisine yönelik getirilen açıklamaların modern tıptan hiç de aşağı olmadığı görülmektedir. Hastalık semptomlarının bir lanetle çok iyi açıklanması ve modern tıbbın bugün dahi hastalığın belirtilerini tanımlamak için hâlâ mitolojik terminolojiyi kullanılıyor olmasına yönelik çarpıcı bir örnek olduğu için Odin'in laneti miti ile başlamak istiyorum. Odin, İskandinav kökenli bir tanrı olsa da milattan önce ikinci yüzyılda Roma'nın Germaniya bölgesinde Wöden/Wodan olarak anıldığı Odin ile aynı efsaneyi anlattığı bilinmektedir. Yine Romalı tarihçi Tacitus tarafından Odin'in Roma mitolojisinden Merkür'e karşılık geldiği ya da Merkür'ün adlarından birisi olduğu söylenmektedir (5). Wöden kelimesinin ve költünün Sakson saldırıları sonucunda İngiltere'ye ve dolayısıyla İngilizeye geçtiği hatta İngilize Çarşamba anlamına gelen Wednesday'in etimolojisinin aslında Wodin's day olduğu ve Odin'in günü anlamına geldiği düşünülmektedir. Mitolojiye göre Odin kendisine âşık olan fakat sadakatsiz ölümlü bir periye otomatik olarak gerçekleşen nefes alıp verme eylemini sadece istence bağlı bir eylem haline getirir. Perinin nefes alıp verme işlemini her seferinde hatırlayarak yapması gerekir. Sürekli nefes alıp vermesi gereken peri nefes alıp vermeyi unutursa ölecektir. Efsanenin sonunda peri yorgun düşüp uyuya kalır ve nefes almayı unuttuğu için ölür. Tıpta çok nadir görülen konjenital santral hipoventilasyon sendromu tam olarak bu lanetin karşılığıdır. Bu sendromda hastanın otomatik soluk alıp verme refleksi doğuştan yoktur ve kişi uyuduğunda soluksuz kalıp uyanır fakat bir noktadan sonra yorulur ve derin bir uykuya dalarak boğulur (6). Bu hastalar tıpkı Odin tarafından lanetmiş gibidirler. Tarih öncesi çağlarda bebeklerin ve hatta çocukların nefes alıp verirken otomatik reflekslerinin ortadan kaybolarak öldüklerini fark ettiklerini görmekteyiz.

Günümüz tıbbında bir cinsel anomalinin terminolojik adı olan hermafrodizm miti Odin'in laneti kadar çarpıcıdır. Bu mit bir Anadolu mitidir ve hem Yunan hem de Roma tarafından kendi dilleri ile bir daha anlatılmıştır. Hermes ve Afrodit'in bir oğulları olmuş adını Hermes ve Afrodit'in isimlerini birleştirerek Hermafroditos koymuşlardır. Mit'e göre Hermafroditos bir gün göle serinlemeye iner. O sırada göl kenarında olan bir peri kızı Salmakis Hermafroditos'u görüp âşık olur ve onunla sevişir. Henüz çok genç olan Hermafroditos ondan kurtulmaya çalışırken Salmakis tanrılara onları hiç ayırmaması için dua eder. Duası kabul olur ve ikisi tek bedende birleşir aynı bedende hem erkek hem dişi aynı zamanda ne erkek ne dişi (1)... Bu efsane Yunan mitolojisinde tam bir hermafrodit hikâyesi olarak anlatılırken, Ovid tarafından bir Roma efsanesi olarak yeniden yorumlanan bu efsanede Hermafroditos yarım erkek olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın tam bir çift cinsiyetten ziyade pubertal jinekomaistik bir erkek şeklinde olduğunu görmekteyiz. İki efsane arasında birkaç farklılık olsa da bu efsaneden antik dönemlerde hermafrodizmin ve cinsel anomalilerin tanımlandığını anlamaktayız (7).

Mitolojide bazı canavarlardan bahsedilmektedir. Bu canavarlar incelendiğinde sadece hayal ürünü olmaktan öteye birer konjenital malformasyonlara karşılık geldiği görülmektedir. Örneğin hem Yunan hem Roma mitolojisinde deniz kızlarından bahsedilir. Bir deniz erkeği değil de deniz kızının olması dikkate değer bir ayrıntıdır. Çünkü "deniz kızı hastalığı" ya da diğer adıyla "sirenomelia sendromu" olarak da bilinen hastalık yaklaşık 100.000 fetüste bir görülür ve kız bebeklerde erkeklere oranla bu hastalığa üç kat fazla rastlanır. Bu hastalıkta fetüste alt ekstremiteler genital bölge görülmeyecek şekilde yapışıktır ve morfolojik görünüm bir deniz kızını andırır (8).

Holoprozensefalinin daha şiddetli bir formu olarak ortaya çıkan ve "sikolopi" sendromu olarak bilinen anomali ile doğan fetüsler orbital çukurun orta hatta birleşmesi sonucu bebek tek gözlüymüş gibi doğar.

Efsanelerde bu anomalinin, Tepegöz diye bir canavar olarak adlandırıldığını görürüz. Bugün, bu antik terminoloji, hastalığı adlandırmak için kullanılmaktadır. Latince "Blemmyae" olarak bilinen başsız canavarlardan bahsedilir. Bunlar iki şekilde resmedilir hiç kafası olmayan ve göğüs bölgesinde göz bulunan canavarlar ya da sadece göz ve ağız olduğu bir kafa. Bu şekilde anlatılan ve resmedilen canavarların günümüz anensefalik fetüslere benzetilebilir.

Romanlı tarihçi ve filozof Pliny tarafından sinosefali (köpek başlı insan) ve hipertirozlu canavarlardan bahseder. Bunun da Lanuginoza hipertrikoz sendromu diğer adıyla "köpek adam" ya da "kurt adam" hastalığı olarak bilinen hastalık ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir (8).

Antik Roma ve Yunan'da uykuya duyulan daimi bir hayranlık vardı. Antik Yunan'da uyku, tanrı Hypnos tarafından kişileştirilirken, Roma'da bunun eşdeğeri olarak Somnos [Somnus] kullanıldı. Bugün uyku bozuklukları parasomniler terminolojisi Romanların mitolojik Somnas [Somnus] tanrısından esinlenerek oluşturulmuştur. Uyku için bir tanrı ve efsaneler yaratılmış olmasıyla Antik Yunan ve Roma döneminde uyku ve uyku bozukluklarının bilindiği ve çok önemsendiği sonucuna varılabilir (9).

Roma mitolojisinde bir takım fobilerin tasvirlerine de rastlanır. Ovid'in Metamorfoz adlı eserinde güneş tanrısının oğlu Phaeton'un güneş arabası ile uçtuktan sonra cennetin zirvesinden yere baktığında soluklaştığını, dizlerinin titrediğini ve etrafındaki güçlü parlaklığa rağmen gözlerinin karardığını söyler. Efsane ayrıntılı bir akrofobi semptom tanımı yapar (10).

Sezarların doğum sırasında zarar görmemesi için günümüz sezaryen şeklinde seksiyon ile anne karnından alındığını görmekteyiz. Günümüzde bile bu doğum şekli ilk defa Julius Caesar'ın doğumunda yaşandığı için bu isimle anılır (11).

Farmakoloji kelimesinin iki ayrı anlamı vardır. Eski Yunanca kullanılan "pharmakon", "zehir" veya "uyuşturucu", ama aynı zamanda "uğurlu, cazibe"

anamlarına gelmektedir. Aslında, bir 'zehir' olarak uyuşturucunun hastanın ölümüne yol açabileceği veya sihirli bir şekilde hastanın iyileşmesini sağlayabileceği de biliniyordu. Bu zıtlık sadece tedavi de değil aynı zamanda tedaviyi veren hekimlere karşı da hissediliyordu. Hastaların doktorlara karşı yaşadığı bu kararsızlık Antik Yunan efsanelerinde anlatılmıştır. Efsanede, Zeus Trophonios adında büyücü bir doktorundan bahseder. Bu doktorun hastaların mizaçlarını zıt yönde değiştirme gücüne sahip olduğuna inanılırdı. Novartis ürettiği trisiklik antidepresan molekül imipramin ticari adı bu mitolojik doktorun adına atıfta bulunur: "Tofranil". Antik Yunandaki bu mit daha sonradan Roma tarafından da benimsenmiştir. Terapinin bu iki zıt yönü Yunan sikkelerinde de görülen şekline çok benzer şekilde Roma sikkelerinde de Janus'u temsil eden iki sakallı yüzü olan, korkutucu, çirkin bir karakter olarak zıt yönleri bakan bir karakter yer almaktadır (12).

Hem Yunan hem de Roma mitolojisinde şifa tanrısı olan Asklepios, Apollon ile Koronis'in çocuğu olarak dünyaya gelir. Koronis ihanet ettiği için öldürülür ve Asklepios annesinin ölü bedeninden çıkarılıp yetiştirilmesi için Khirona verilir. Khiron tarafından Askelepius'a şifalı bitkiler ilmi ve şifacılık sanatı öğretilir. Asklepios Yunan mitinden Roma mitine de geçmiştir. Asklepios Roma mitolojisinde yerel bir kabile tanrısı iken Marcus Aurelis'un doktoru olan Galen döneminde tanrılar panteonuna dâhil olan tam bir tanrıya dönüşür. Ve belki de tıbbın simgesi olan yılanlı asanın günümüze asıl ulaşmasını sağlayan Roma mitolojisi olmuştur (13).

Yukarıda kısaca Roma Mitolojisi'nin Grek Mitolojisi'nden etkilenmiş olsa da kendi yorumu ve etkileri anlatıldı fakat tıp tarihi açısından çok önemi olan ve bugün birçok hastalığın ve tıp terminolojisinin kaynağı olarak bilinen ve Yunan mitolojisinden Grek mitolojisi geçen birçok mitolojik karakter vardır. Örneğin Khiron ve Kimera, efsanevi zenojenik yaratıklardır ve zenotransplantasyon fikrinin öncüleridir (14).

Atlas, araknoid yapı, aşil tendonu, Medusa başı, plasebo, letarji, morfeus, nympeus, gigantizm, priapizm, hipokampus, syrinks, Gorgon'ların zehirli ve temiz kanı, Ödipus, Elektra ve daha birçok mitolojik karakter bugün modern tıp terminolojisine ve hastalıklara isim verilmesine aralarındaki mükemmel benzerlikten dolayı ilham olmuştur (15, 16). Bu karakter ve efsaneler ile ilgili araştırmalarımda kavramların tamamen Yunan mitolojisinde olduğu şekli ile Romanlılar tarafından alındığı görüldüğünden sadece isimleri zikredilerek bırakılmıştır.

SONUÇ

Roma mitolojisi çoğunlukla Yunan mitolojisinin olduğu gibi alınması ya da bir kısmının yeniden yorumlanması şeklinde olmuşsa da bütün dünya mitolojisinin bir araya getirilmesi ve son halini alması, geniş bir coğrafyaya yayılan devlet sınırları sayesinde mitlerin şekil değiştirerek doğdukları topraklara geri dönmesi dolayısıyla mitlerin korunması açısından önemli bir yere sahiptir. Bugün Ovidius, Tacitus, Vergilius gibi Romalı epik şairler ve tarihçiler sayesinde birçok mit günümüze kadar gelmiş, antik medeniyetlerin tarihi ve yaşantısına dair bilgiler bize ulaşmıştır. Aynı şekilde bu bir araya getirilmiş mitler antik medeniyetlerin tıp ile ilişkisinin incelenmesine olanaklar sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarların bu eser ile ilgili çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek Açıklaması: Bu eser için finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Azra Erhat. Mitoloji sözlüğü. İstanbul, Remzi Kitapevi; 2019.
2. Henry Ernest Sigerist. A History of Medicine: Early Greek, Hindu, and Persian medicine. Oxford University Press; 1987.
3. Kara AK. Yunan Mitolojisinden Roma Mitolojisine Geçen Dini Kavramlar Üzerine Bir İnceleme. Available at: <http://www.academia.edu.tr>. Accessed date: December 03,2020.
4. Žuškin E, Lipozenčić J, Cvetković JP. Ancient Medicine – a Review Acta Dermatovenerol Croat. 2008; 16(3): 149-57

5. Tacitus J. Germania. In: Fuhrmann M, editor. Reclam, Philipp. Stuttgart;1989. P: 73.
6. Maloney MA, Kun SS, Keens TG, et al. Congenital central hypoventilation syndrome: diagnosis and management. Expert Rev Respir Med. 2018 Apr; 12(4): 283-92.
7. Jospe N, Florence M. Hermaphroditus in Greco-Roman myth: lessons and hypotheses for intersex today. J Pediatr Endocrinol Metab. 2004 Nov; 17(11): 1471-9.
8. Stahl A, Tourame P. De la tératologie aux monstres de la mythologie et des légendes antiques [From teratology to mythology: ancient legends]. Arch Pediatr. 2010 Dec; 17(12): 1716-24.
9. Fariba K, Tadi P. Parasomnias. 2020 Oct 6. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2020.
10. Huppert D, Benson J, Krammling B, et al. Fear of heights in Roman antiquity and mythology. J Neurol. 2013 Sep; 260(9): 2430-2.
11. Todman D. A history of caesarean section: from ancient world to the modern era. Aust N Z J Obstet Gynaecol. 2007 Oct; 47(5): 357-61.
12. XI. Fornaro M, Clementi N, Fornaro P. Medicine and psychiatry in Western culture: Ancient Greek myths and modern prejudices. Ann Gen Psychiatry. 2009 Oct 7; 8: 21.
13. Wilcox RA, Whitham EM. The symbol of modern medicine: why one snake is more than two. Ann Intern Med. 2003 Apr 15; 138(8): 673-7.
14. Marino IR, Tzakis AG, Fung JJ, et al. Liver xenotransplantation. Surg Technol Int. 1993 Oct; 2: 139-44.
15. Karenberg A. Götterwelten in der Heilkunde [The worlds of gods in medicine]. Z Rheumatol. 2017 Sep; 76(7): 630-35.
16. Ökten Aİ. Mythology and Neurosurgery. World Neurosurg. 2016 Jun; 90: 315-21.

Cite as: Aydın F. The Effect of Roman Mythology on Medical Terminology and the Origins of Disease Names. Eskisehir Med J. 2021; 2 (1): 48-52.